

Weerkundige aantekeningen van de klokkerist Fredrik Johannes Berghuys

Delft 1809 – 1829

Inleiding door dr Laura J. Meilink-Hoedemaker

Fredrik Johannes Berghuys
1762-1835

Inhoud

Inleiding bij de weerkundige aantekeningen van Fredrik Berghuys.....	3
Berghuys klokkenist	3
Weerkundige aantekeningen	3
Instrumenteel vs Fenomenologisch.....	3
Instrumentarium.....	3
Fenomenologie.....	4
Uithoudingsvermogen.....	4
Andere waarnemers in Delft	4
Natuurkundig Genootschap	5
'Verlichting'.....	5

Rotterdam 1997

ISBN 90-75806-03-5 = eerste editie september 1984

Tweede editie september 1997

Herdruk september 2002

Derde editie (voor web) augustus 2019

Het woonhuis van Frederik Berghuys
Gezien van de toren van De Nieuwe Kerk

Inleiding bij de weerkundige aantekeningen van Fredrik Berghuys

Berghuys klokkenist

Fredrik Berghuys werd op 10 januari 1762 gedoopt in de Nieuwe Kerk in Delft. Hij was een zoon van Johannes Berghuys uit Zutphen, die in 1741 in Delft benoemd was tot organist en klokkenist en die getrouwd was met Maria Otte uit Den Haag. Op 14 december 1775 werd Fredrik Berghuys op voorspraak van zijn vader benoemd tot tweede klokkenist, op 15 januari 1782 tot tweede organist en in 1802 volgde hij zijn vader na diens overlijden daadwerkelijk op. Hij was organist van de Nieuwe Kerk en bespeelde het klokkenspel dat zich heden ten dag nog steeds in de toren van de Nieuwe Kerk bevindt. Fredrik Berghuys overleed in 1835 aan de gevolgen van een hersenbloeding, die hem eerder trof tijdens het versteken van de speeltrommel.¹

Weerkundige aantekeningen

In het stadsarchief van Delft bevindt zich een dagboek met weerkundige notities over de jaren 1809-1829 van de hand van Fredrik Berghuys.² Het archief heeft dat dagboek in 1900 door aankoop verworven.³ Zo'n dagboek kan worden gerangschikt onder de egodocumenten, historische documenten in de ik-stijl. Andere voorbeelden van egodocumenten zijn autobiografieën, memoires en reisverslagen.⁴ En ⁵Zij bieden door hun persoonlijke invalshoek een aanvulling op andere, meer officiële, historische bronnen.

Instrumenteel vs Fenomenologisch

Bij weerkundige waarnemingen kan men twee typen onderscheiden: instrumentele en fenomenologische. Fredrik Berghuys bediende zich van beide methodes. In zijn functie van klokkenist beklom Berghuys ten minste drie keer per week de toren van de Nieuwe Kerk. Vanuit die hoge positie kon hij uitstekend de omgeving bekijken. In de toren had hij een telescoop opgesteld, afkomstig van de instrumentmaker J. van der Bildt uit Franeker. Dat weten we uit drie verschillende bronnen. De telescoop wordt genoemd in de boedelinventaris die na Berghuys' overlijden is opgesteld.⁶ Een advertentie in de oprechte Haerlemse Courant van 28 november 1835 kondigt de veiling aan en vermeldt de telescoop met de naam van de maker en op de veiling van de nalatenschap komt de telescoop samen met een tweede exemplaar onder de hamer.⁷

Instrumentarium

Berghuys beschikte sinds 1810 bij zijn woonhuis aan de Voldersgracht over een thermometer en een barometer. De stand van de barometer werd uitgedrukt in duim en linie.⁸ De thermometer had zijn vriespunt bij 32 graden en was dus voorzien van de schaal van Fahrenheit. Behalve temperatuur en luchtdruk noteerde Berghuys neerslag en windkracht, maar het is niet bekend hoe hij die laatste twee gegevens verzamelde.

¹ L.J. Meilink-Hoedemaker, Luidklokken en speelklokken in Delft. Proefschrift Utrecht 1985.

² Stadsarchief Delft, handschriften bibliotheek nr. 38 B 1 [17].

³ Jaarverslag van de archivaris en bibliothecaris van Delft, 1900.

⁴ Dekker, R.M., R. Lindeman en Y. Scherf. Verstopte bronnen: egodocumenten van Noord-Nederlanders uit de 16^e tot 18^e eeuw. In: Nederland archievenblad, Jg. 86, 1982. Blz. 226-234.

⁵ Voeten, J., De Fryske Akademie verzamelt egodocumenten. In Cultureel Supplement NRC van 13 juli 1984, p 4.

⁶ GA Delft NA 3593, 119.

⁷ Catalogus van eene fraaye verzameling boeken [...] pianoforte's en andere muzykinstrumenten [...] grootendeels nagelaten door wijlen den Heer F.J. Berghuys, in leven Klokkenist en Organist te Delft [...] 30 november 1835. Blz. 60, nummer 12. In: Bibliotheek van de Vereniging ter bevordering van de belangen des boekhandels. Inv. Nr. 1405.

⁸ 1 Rijnlandse duim = 2,61 cm; 1 Rijnlandse linie = 0.21 cm.

Fenomenologie

Onder de fenomenologische waarnemingen moet men Berghuys' verschillende observaties rangschikken zoals het uitbotten van de lindeboom in de Vlamingstraat, de waterstand op de landerijen rondom Delft, de aanwezigheid van sneeuw en ijs en de aanvoer van gewassen op de markt. Hierbij geeft hij ook commentaar op de prijs.

Uit Berghuys' notities blijkt hoezeer men voor het dagelijks voedsel afhankelijk was van de weersinvloeden. Wanneer een zware regenbui niet vergezeld gaat van wind, konden de watermolens hun werk niet doen. Een slecht jaar betekende een slechte oogst. De schaarste die daarvan het gevolg was joeg de prijzen op de markt omhoog.

Uithoudingsvermogen

Fredrik Berghuys was onder zijn collega's bekend om zijn conditie. Ook in zijn weerkundig dagboek zijn daarvoor aanwijzingen. Hij maakt melding van zijn wandelingen naar Den Haag en Rotterdam. Het traject van Delft naar Rotterdam legde hij in 2,5 uur af. Hij beschrijft hoe hij tijdens een van zijn vele tochten naar Den Haag tot Rijswijk over het ijs liep en daarna, met veel moeite, over de besneeuwde weg. Hij verbleef enkele malen langdurig in Gorkum of in Gelderland. Dan was hij genoodzaakt zijn reeksen waarnemingen te onderbreken.

1986 - De Oude Kerk in Delft, gezien vanaf de toren van de Nieuwe Kerk

Andere waarnemers in Delft

Behalve van Fredrik Berghuys zijn ook van andere waarnemers weerkundige observaties bewaard gebleven.⁹ Tussen 1706 en 1754 observeerde Nicolaus Cruquius (1678-1754) het weer in Delft van uit zijn huis 'In den Reghenboog'.¹⁰ De instrumentmaker Jan Reghter (1730-1801) adverteerde in 1782, 1786 en 1787 in de plaatselijke krant, de *Hollandsche Historische Courant*, met de door hem gemeten temperatuur en luchtdruk. Reghter vestigde op die manier de aandacht op de thermometers en barometers uit zijn atelier.¹¹ Een andere bekend geworden Delftse waarnemer was de arts dr. Jacob

⁹ Snelders, H.A.M. *Natuurwetenschappen*. In: *De stad Delft, Cultuur en maatschappij van 1667-1813*. Delft 1981. Blz. 92-96.

¹⁰ Geurts, H.A.M. en A.F.V. van Engelen. *Historische weerkundige waarnemingen, deel V: Beschrijving antieke meetreeksen*. KNMI De Bilt, 1992.

¹¹ Advertenties in de HHC van onder meer 12 oktober 1782, 13 juni 1786, 13 juli 1787 en 12 augustus 1787.

van Breda (1743-1818).¹² Hij deed van 1777 tot 1818 in Delft drie maal daags waarnemingen aangaande temperatuur, luchtdruk, neerslag, windrichting, windkracht en luchtgesteldheid.¹³

Natuurkundig Genootschap

Er bestond in Delft sinds 1798 een natuurkundig genootschap onder de naam 'Kunst en Wetenschap Minnend Gezelschap onder de Spreuk Aan Wetenschap gewijd volmaakter door den tijd'.¹⁴ De naam van Fredrik Berghuys komt niet voor in de ledenlijst van dit gezelschap.

De Oude Kerk in Delft, tegen de achtergrond van de Noordzee aan de horizon

'Verlichting'

Weerkundige waarnemingen waren voor de mens in de 18^e en 19^e eeuw een middel om "Gods werken te doorgronden". Ze zijn dan ook zeer betrouwbaar te achten.¹⁵ Ook Fredrik Berghuys verrichtte zijn observaties uit persoonlijke belangstelling en met ontzag voor de hem omringende natuurverschijnselen. Zijn ontzag voor God blijkt onder meer uit zijn notitie dat hij Psalm 29 speelde tijdens dreigend onweer: "De stemme des Heeren is over de wateren, de Godt der eeren dondert: De Heere is op de groote wateren".¹⁶

Revisie 6 augustus 2019

¹² Geurts, H.A.M. en A.F.V. van Engelen. Historische weerkundige waarnemingen, deel 1. Geschiedenis van de weerkundige waarnemingen in het bijzonder in Nederland vóór de oprichting van het K.N.M.I. De Bilt, 1983.

¹³ Labriijn.A., Het klimaat van Nederland gedurende de laatste twee en een halve eeuw. Proefschrift Utrecht 1945. In: Mededeelingen en verhandelingen van het KNMI, no 102, blz. 14.

¹⁴ Snelders t.a.p.

¹⁵ Van Engelen, A.F.V. en H.A.M. Geurts, Historische Weerkundige waarnemingen, deel 2. Vooruitstrevende ideeën over de meteorologie en klimatologie van Petrus van Musschenbroek (1692-1761). De Bilt, 1983.

¹⁶ Statenvertaling 1795.